

O filozofii islamu

Oliwia Khalil

Recenzja książki: Oliver L e a m a n: *Krótkie wprowadzenie do filozofii islamu*. Tłum. M. L i p s z y c, Wydawnictwo ALETHEIA. Warszawa 2004, ss. 276

Filozofia islamu jest bez wątpienia jedną z najistotniejszych tradycji filozoficznych świata. Jednak dopiero w ostatnich dziesięcioleciach niemułmańscy filozofowie zaczęli zgłębiać jej tajniki. Warto także zaznaczyć, iż koncepcje filozoficzne rozwijane przez arabskich i perskich myślicieli miały wpływ na kształt filozofii zachodniej. Cieszyć może więc fakt, iż została w Polsce wydana książka w sposób syntetyczny i przystępny przedstawiająca główne kategorie myśli mułmańskiej.

Oliver Leaman jest profesorem filozofii na Uniwersytecie w Kentucky. Jego zainteresowania dotyczą przede wszystkim filozofii żydowskiej i mułmańskiej. W Polsce, oprócz *Krótkiego wprowadzenia do filozofii islamu*, ukazała się książka *Historia filozofii żydowskiej*¹, której Leaman jest współautorem.

Książka podzielona jest na dziewięć części, w których znaleźć można krótki zarys historii filozofii islamu, jej problemów ontologicznych, epistemologicznych, etycznych i politycznych, a także językowych. Autor prezentuje ujęcie problemowe, a nie historyczne, które omawia syntetycznie, powołując się najczęściej na koncepcje filozoficzne Awerroesa, Awicenny i Al-Ghazalego. Autor konfrontuje trzy główne nurty filozofii islamu: perypatetyczny, suficki i iluminacjonistyczny, prezentując tradycję zarówno arabską, jak i perską.

Ciekawe jest przedstawienie w książce głównych problemów istniejących w ramach filozofii islamu. Już sam tytuł pracy Olivera Leamana wydaje się kontrowersyjny, gdyż wyrażenie „filozofia islamu” może zostać uznane za oksymoron. Problem konfliktu między filozofią a teologią był na gruncie islamu szeroko dyskutowany, ale ostatecznie filozofowie mułmańscy nigdy nie porzucili racjonalnej argumentacji, dlatego tylko, że prowadziła ona do konkluzji sprzecznych z konkluzjami wiary. Każde doświadczenie religijne w islamie, a w szczególności doświadczenie mistyczne, jest akceptowane dlatego, iż są podstawy, aby w nie uwierzyć.

¹ Por. D.H. F a n k, O. L e a m a n: *Historia filozofii żydowskiej*. Tłum. P. S a j d e k. Warszawa 2009.

Oczywistym jest fakt, iż Koran stanowi fundament teologiczny Islamu, jednakże w toku rozwoju myśli religijnej, nie ustalono ścisłych granic interpretacji Świętej Księgi, a podstawowy tekst nie jest wystarczający. W innych religiach profetycznych źródło autorytetu religijnego zostało wyraźnie określone. Jednak w islamie brak ściśle sformalizowanej struktury oraz jednolitego systemu nakazów i zakazów, sprawił, iż takie kwestie, jak: stosunek Boga do człowieka, status ontologiczny najważniejszej Księgi, problem wolnej woli i determinizmu, a przede wszystkim trudność w określeniu relacji między mistyką islamu (sufizmem) a prawem koranicznym, nie były jednoznacznie oceniane. Poza Koranem muzułmanie często odnoszą się do *sunny*, tłumaczonej jako tradycja, która opisuje życie Proroka i jego najbliższych towarzyszy. *Sunnę* tworzą hadisy, czyli opowieści przytaczające wypowiedzi Mahometa.

Muzułmański system prawny regulujący relacje między ludźmi oraz między człowiekiem i Bogiem, został zbudowany na podstawie Koranu i *sunny*. Niestety prawo to również nie jest jednoznaczne i rodzi kolejne dyskusje interpretacyjne pomiędzy szkołami jurysprudencji, a problem leży głównie w sposobie prowadzenia argumentacji prawnej. Niektóre szkoły akceptują logiczne metody argumentacji, inne natomiast opowiadają się za bardziej restrykcyjną techniką hermeneutyczną.

Jednak najistotniejszy konflikt wewnątrz islamu ma miejsce pomiędzy sunnitami i szyitami. Sunnici za główne źródło autorytetu uznają powszechną zgodę wspólnoty. Takie porozumienie pozwala również wyłonić przywódców religijnych (kalifów). Szyici natomiast uznają, iż prawowitym spadkobiercą Mahometa był Ali. Korzeni dychotomii doszukać się można również w etyce, a także teorii wolnej woli i determinizmu.

Wszyscy mahometanie akceptują pięć głównych filarów islamu: jedność i jedyność Boga, wiarę w Mahometa jako Proroka Boga, codzienną modlitwę, poszczenie podczas miesiąca ramadan, pielgrzymkę do Mekki, jałmużnę oraz walkę o rozpowszechnianie przesłania islamu (*dżihad*).

Podstawą rozumienia rzeczywistości w ujęciu koranicznym jest dualizm świata. Rzeczywistość widzialna może zostać zrozumiana przez ludzi i jest przedmiotem nauki, natomiast świat niewidzialny, ukryty, jest dziedziną objawienia, nie da się go ująć w języku twierdzeń. Drogą do tego świata jest objawienie, w którym podstawową funkcję pełni serce (*kalb*). Jednak serce nie może przeważać w życiu człowieka, którego zadaniem jest poszukiwanie równowagi między emocjonalną subiektywnością serca a obiektywnością rozumu. Dopiero, gdy taka równowaga zostanie uzyskana, człowiek jest w stanie przyjąć naukę islamu i przesłanie Proroka Mahometa.

Oliver Leaman w swojej książce przedstawia także mistyczny ruch suficki, który nie zawsze jednoznacznie wpisany jest w tradycję filozofii islamu. Autor zaznacza jednak, iż sufizm musi być traktowany jako sposób uprawiania filozofii, a nie jako jej esencja. Interesująca jest także rola, jaką w *Krótkim wprowadzeniu do filozofii islamu* przypisuje się mistycznemu wymiarowi rzeczywistości, który ma możliwość zyskania dużej popularności wśród niemuzułmanów i może stać się czynnikiem wzbogacającym zachodnią debatę. Sufizm jest rozumiany znacznie szerzej niż subiektywne dążenie do osiągnięcia doświadczeń, a kryteria i droga do doświadczenia mistycznego są bardzo ściśle określone. Filozofów najczęściej ciekawi zarówno sam akt doświadczenia mistycznego, jak i jego przebieg, uwarunkowania i relacje sporządzone *ex post*, jednakże osią zainteresowania pozostaje noetyczna wartość doświadczenia mistycznego. Mistycy islamu również starali się nadać swoim tekstom charakter analityczny, aby nie były one postrzegane jedynie jako forma poezji filozoficznej. Jeżeli zatem uznaje się istnienie dwóch aspektów filozofii, analitycznego i subiektywnego, możliwe jest, zdaniem Leamana, pogodzenie mistycyzmu z całym spektrum poglądów filozoficznych.

Warto również zaznaczyć, iż autor recenzowanej książki opisuje filozofię muzułmańską przez pryzmat filozofii zachodniej, podkreślając, iż problemy poruszane na wschodzie wiążą się bezpośrednio ze współczesnymi problemami, przed którymi stoi filozofia. Stara się rzeczywistość islamu tłumaczyć językiem filozofii europejskiej. Z jednej strony Leaman przedstawia w jaki sposób różni się muzułmański i niemuzułmański sposób widzenia rzeczywistości. Jednak stara się ukazać jak doniosłe znaczenie dla myślicieli europejskich miał dorobek wyznawców Allaha, powołując się przy tym na takie postaci, jak Leibniz czy Spinoza.

Podsumowując: choć recenzowana książka skupia się wyłącznie na wybranych aspektach filozofii islamu, to zdecydowanie zawiera podstawowe zagadania, które konieczne są w bardziej szczegółowych analizach filozofii muzułmańskiej. Z drugiej jednak strony, lektura ta opiera się wyłącznie na poglądach kilku, najbardziej znanych myślicieli, takich jak Ibn Ruszd (Awerroes), Al-Ghazali czy Ibn Sina (Awicenna), a przecież warto pamiętać, iż wielu innych znanych filozofów, jak na przykład Ibn Chaldun (często określany mianem twórcy socjologii), miało duży wpływ na filozofię zachodnią.

Krótkie wprowadzenie do filozofii islamu napisane jest przystępnym językiem i zawiera podstawowe problemy poruszane na gruncie islamu. Co więcej, w książce odnaleźć można wiele ciekawych, często zaczerpniętych z życia przykładów. Wszystko to sprawia, że do tej lektury mogą

sięgnąć osoby, które wcześniej nie zgłębiały tej problematyki. Można ją więc z całą pewnością potraktować jako przyczynek do szerszej dyskusji na temat filozofii muzułmańskiej.